

Dr.Derya AĞCA

Ü.Hacıbəyli adına BMA-nın doktorantı
Elmi rəhbər: Gülnaz Abdullazadə
Fəlsəfə elmləri doktoru, professor
Ünvan: Bakı şəhəri, Ş.Bədəlbəyli küç. 98
E-mail: deryaagca12@yahoo.com

ÜZEYİR HACİBEYLİ'NİN “KÖROĞLU” OPERASI DÜNYA SAHNELERİNDE

Özet: *Bu çalışma, Türk dünyasının ortak kültür mirası “Köroğlu” Destanı'nın motifleri üzerine ünlü Azerbaycan bestekâarı Üzeyir Hacıbeyli'nin “Köroğlu” operasının (1937) TÜRKSÖY'un (Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı.: D.A) güçlü organizasyonu ile Azerbaycan Halk Artisti, ünlü rejisör, gazeteci-yazar, Genel Sanat Yönetmeni, Prof. Dr. Eflatun Neimetzade'nin öncülüğünde 2009 yılında Uluslararası platforma taşınmasını ele alır. Bu bağlamda “Köroğlu” projesinin fikir babası Neimetzade'nin ve TÜRKSÖY'un çalışmaları yazılı ve sözlü çeşitli kaynaklardan faydalanmak suretiyle incelenmiştir. Araştırmalar Neimetzade'nin 1995-2002 yıllarında hazırladığı “Köroğlu” Operasının Sergilenmesi Projesi'nin opera sanatı alanında Türk dünyası sanat ustalarının katılımıyla gerçekleştirilen bir ilk olduğunu göstermiştir. Bu proje kapsamında Türkiye Tanıtma Fonu'nun ve Uluslararası TÜRKSÖY'un desteği alınarak – Türkiye, Kırgızistan, Kazakistan, Azerbaycan, Başkurdistan (Rusya Federasyonu) ve Tataristan'dan (R.F) olmak üzere altı farklı Türk devletinden 250 seçkin sanatçı Bişkek Devlet Operası sahnesinde bir araya gelir. Aşırı sıcaklara bakmazsınız 45 gün sabah-akşam devam eden sahne provalarının ardından 8-9 Eylül 2009 tarihlerinde Bişkek operası sahnesinde ilk temsil gerçekleşir. Bunu 12 Eylül'de Almatı, 15 Eylül'de Ankara, 18 Eylül'de Bakü'de gerçekleşen ve büyük başarı kazanan temsiller izler. Bu temsillerle Türk Dili uzmanı İsmail Gaspıralı'nın fikirde, dilde birlik düşüncesi gerçekleşmiş olur. Neimetzade'nin operaya getirdiği rejî anlayışı Türk kültür, örf ve adetlerine yeni bir soluk kazandırır. Sonuç olarak, “Köroğlu Projesi” Hacıbeyli'nin “Köroğlu” operasını Dünya sahnelerine taşımıştır. Katılımcı ülkelerin sanat ve kültür çevrelerindeki ortak kültür şuurunu tazelemiştir. Önemli bir ortak tecrübe ve ilham kaynağı oluşturur. Türk Dünyasının ihtiyacı olan müstakbel projelere zemin hazırlamıştır.*
Anahtar kelimeler: Köroğlu, Üzeyir Hacıbeyli, Eflatun Neimetzade, Türksoy, opera

GİRİŞ

Türk Dünyası ve kültürünün ortak unsuru kabul edilen en tanınmış kahramanlık destanlarımızdan birisi Köroğlu'dur. Bu destan “Orta Asya'dan Balkanlara, Sibirya'dan Orta Doğu'ya kadar çok geniş bir sahada anlatılarak kültürel birliğimizi ortaya koyar. Köroğlu destanı sadece Türkler tarafından değil yüzyıllarca Türklerle birlikte veya komşu olarak yaşamış Gürcü, Ermeni, Arap ve Tacik gibi başka millet-

lerce de sevilmiş bunun sonucu olarak birçok kolu adapte veya tercüme yoluyla bu milletlerin edebiyatında da yer almıştır” [5, s. 161].

“Köroğlu” Batı müziğinde ilk kez S.S.C.B. döneminde Azerbaycan’ın dünyaca ünlü Türk bestekarı Üzeyir Hacıbeyli’nin (1885-1948) aynı adı taşıyan operasında işlenir. Eserin librettosunu Habib İsmayılov ve Memmed Said Ordubadi yazar. Aynı zamanda pek çok oyunun yazarı olan, gazeteci, içtimai hadim gibi de çalışan, Azerbaycan müziğinin babası sayılan, bilim adamı, etnomüzikolog ve hocalığı ile meşhur olan büyük müzisyen Hacıbeyli 1932-1936 yılları arasında eserin librettosunun ortaya çıkışında faal bir şekilde çalışır [2, s. 120]. Beş perdelik (daha sonra üç perde halinde düzenlenmiştir) operanın prömiyeri 30 Nisan 1937 tarihinde Bakü’de, M.F.Axundov adına Devlet Büyük Opera ve Bale Tiyatrosu’nda gerçekleşir [2, s. 120].

Hacıbeyli’nin “Köroğlu” operası Doğu’da “Grand Opera” türünde yazılan ilk epik operadır. Bestecinin sanat hayatında profesyonelliğinin zirvesini oluşturur. Hacıbeyli, bu eserinde klasik opera sanatının ve Batı müziğinin polifonik ve armonik özelliklerinden ustalıkla yararlanarak milli müzik ile sentezler. Kendi müziğini yazar. Bu durum besteciler için yaratacakları eserlerinde Türk müziğinin kullanımı ile ilgili güzel bir örnek oluşturur. Librettosu ve müzik dramaturjisi oldukça güçlü bir şekilde yazılan eserde baş kahraman Köroğlu, Türk Dünyasında seslendirilen birçok destan ve hikayeye uygun olarak ozan kimliği ile yüce idealler için ezilen ve sömürülenleri koruyarak adalet sağlayan bir “halk kahramanı” olarak sergilenir. Besteci operasının orkestra partiyonunda tar, saz, kemençe, zurna, davul gibi Türk çalgı aletlerine yer verir.

Azerbaycan’da büyük beğeni kazanan “Köroğlu” operası 1938, 1943, 1959, 1975 yıllarında Saint Petersburg (Leningrad), Moskova ve Kiev’de Rusça sahnelenir. Azerbaycan Devlet Akademik Opera ve Bale Tiyatrosu’nun Tiflis, Kiev, St. Petersburg ve Tebriz turnelerinde sahnelenen “Köroğlu” operası büyük ilgi ve beğeni toplar. 1939 yılında Türkmenistan Akademik Opera ve Balesi (Aşkabat) sahnesinde Türkmen Türkçesinde, 1942’de Ermenistan Akademik Opera ve Balesi (Erivan) sahnesinde ve 1950 yılında Özbekistan Akademik Opera ve Balesi (Taşkent) sahnesinde büyük yankı uyandırır [6, s. 14]. 16 Haziran 1973 tarihinde SSCB’den Türkiye’ye gelen Azerbaycanlı ünlü orkestra şefi ve besteci Niyazi Tağızade, Cumhuriyet gazetesi yazarı Atilla Dorsay’a Azerbaycan’da Hacıbeyli’nin “Köroğlu” operasının 1000’ci temsilinin gerçekleşeceği bilgisini verir. Eser, 1941 yılında S.S.C.B.’de Stalin ödülüne layık görülür [8].

Türkiye’de “Köroğlu” operası TÜRKSOY’un “Üzeyir Hacıbeyli’nin Doğumunun 125’inci yıldönümü Anısına...”. Türk Dünyasını içine alan büyük bir proje ile gündeme gelir. Dünya basınında “Altın Çağın İncisi” olarak adlandırılan “Köroğlu Projesinin fikir babası, Azerbaycan Halk Artisti, halen Gazi Üniversitesinde Öğretim Üyesi olarak çalışan ünlü rejisör, gazeteci-yazar Prof. Dr. Eflatun Neimetzade’dır.

Neimetzade “Köroğlu” Operasının Sergilenmesi Projesi’ni Bilkent Üniversitesinde çalıştığı 1995-2002 yılları arasında hazırlar [7, s. 115]. Çeşitli nedenlerle uzun süre gerçekleşemeyen bu Proje nihayet dönemin Antalya Milletvekili, Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu, Devlet eski Bakanı ve eski Başbakan Yardımcısı Hayati

Yazıcı’nın önyak oldukları devlet desteği ile TÜRKSOY Genel Sekreteri Prof. Düsen Kaseinov’un elinden gelen maddi ve manevi her türlü yardımı yapacağı sözüyle hayata geçer.

Neimetzade’nin Köroğlu projesinin hedefi bu ünlü Türk kahramanlık destanını Hacıbeyli’nin muazzam güzellikteki operasında gündeme getirerek sanatta Türk dünyasının kültür ve dil birliğini sağlamak ve eseri uluslararası platformda tanıtmaktır. Bu doğrultuda operanın temsili için kültürel zenginliği olan büyük şehirlerin anıtsal değerdeki meydanları tercih edilse de temsiller çeşitli nedenlerle Devlet Opera ve Balesi Tiyatroları sahnelerinde gerçekleşir.

Köroğlu destanı mazmun ve süjet farklılıklarına göre Türkmen, Azerbaycan ve Küçük Asya Varyantları olmak üzere üç kola bölünmüştür [1, s. 16]. Neimetzade’nin amaçlarından birisi de bu proje ile Türk Dünyasını birleştirmektir. Bu amaçla tanınmış rejisör, Hacıbeyli’nin “Köroğlu” operasında geçen olayları destanın Azerbaycan versiyonundan çıkarır. Türk Dünyasının ortak kültür ve değerlerini rejisinde öne çıkarmaya özen gösterir. Temsilde IX-XII yüzyıl Türk kavimlerinin kullandığı motifler ve Türk adetlerine yer verir. Operada Telhek rolünü geleneksel Türk halk oyunu kahramanı “Karagöz” tiplemesi ile yorumlar. Eski Türk destan ve hikâyelerinde geçen yaşlı bilge insan “Aksakallı” figürünü Köroğlu’nun babası rolünde canlandırır. Türk gelenekleri ve değerlerine uygun olarak operanın yeni gösteriminde Köroğlu her sefere çıkışında saygı gereği babasının rızasını alır.

Projede operanın kostümleri yine Türk Dünyasını birleştirmeyi hedef alır. Bu nedenle XII-XIX yüzyıllarda yaşayan bütün Türk kavimlerinin yaşam tarzları ve kıyafetleri incelenir. Tüm kostümler Türk kavimlerinin ortak kültür yapısını yansıtacak şekilde hazırlanır. Bu giysiler genelde Abay Opera ve Balesinden, Başkurdistan, Azerbaycan, Tataristan ve Kırgızistan Opera ve Bale Tiyatrolarından temin edilir [6, s. 15].

Neimetzade bu projesinde Hacıbeyli’nin “Köroğlu” operasının librettosunu Türkiye Türkçesine uyarlar. Böylece, Azerbaycan Türkçesinde yazılan daha sonra Rusça ve Türkmen Türkçesine çevrilen eser projenin hayat bulduğu Türkiye’de sahnelenir. Neimetzade, Türk Dünyasının bütün sanatçılarını opera sanatında Türkiye Türkçesinde birleştirmek gibi bir diğer ilki gerçekleştirir.

Projeyi gerçekleştirmek için Kırgızistan Bışkek Akademik Opera ve Balesi müzisyenleri, koro, bale ve orkestranın yanı sıra Türkiye, Kazakistan, Kırgızistan, Azerbaycan, Başkurdistan (R.F.) ve Tataristan’dan (R.F.) olmak üzere altı farklı Türk devletinden 250 seçkin sanatçının katılımıyla dev bir kadro oluşturulmasına karar verilir. “Köroğlu” rolü için Rusya’da St. Petersburg’ta Mariinsky Opera ve Balesinde çalışan Azerbaycanlı tenor Ahmed Agadi davet edilir [6, s. 16-17].

Sahne provaları 24 Temmuz 2009 tarihinde rejisör Neimetzade denetiminde Bışkek’te başlar. “Köroğlu” temsili yazın sıcak günlerinde bir buçuk ay süren Ankara Devlet Operası Genel Müdürlüğünün sanatçıları dekoratör Savaş Camgöz, Baş Koreograf Mehmet Balkan ve Baş Koro şefi TRT Ankara Korosu şefi Elnara Kerimova’nın özverili çalışmaları sonucunda ortaya çıkar. Orkestrayı Genel Müzik Direktörü, dünyaca ünlü orkestra şefi Rauf Abdullayev yönetir. 8-9 Eylül 2009

tarhinde Bişkek'te sahnelenen "Köroğlu" operası seyircileri büyüler. Bunu 12 Eylül'de Almatı, 15 Eylül'de Ankara ve Üzeyir Hacıbeyli'nin doğum günü olan 18 Eylül'de Bak  Opera Sahnesinde gerçekleşen başarılı temsiller izler.

Bu büyük başarıdan sonra II "Uluslararası 'Köroğlu' Projesi"nin emrini T.C. Kültür ve Turizm Bakanı Sayın Ertuğrul G n y verir. Neimetzade'yi davet eden Bakan: *"Hocam, I inci İstanbul Dünya Opera Festivali düzenliyoruz. Son temsilin "Köroğlu" olmasını istiyorum. Hazırlıklara başla ve tüm ihtiyaçlarını bana söyle"* [3, 23.07.2019] der. Bunun  zerine Neimetzade yeniden hazırlıklara başlar. Hacıbeyli'nin "Köroğlu" operası yine onun güçlü rejisinde 2010 yılında Kazakistan Astana (Nursultan) Devlet Opera ve Balesi'nde sahnelenir. Bu temsili 23 Temmuz 2010 tarihleri arasında I inci İstanbul Dünya Opera Festivali'nde Haliç Sütlüce Kongre Sarayı'nda gerçekleşen [7, s. 469-470] final gecesı performansı takip eder. Toplam 340 Türk insanı bu dev projede [7, s. 56] ve kaynaşır. Altı bine yakın seyirci bu büyük başarıyı ayakta alkışlar.

III. Uluslararası "Köroğlu" Operası Projesi en son Türkiye'de Mersin Devlet Opera ve Balesi sahnesinde gerçekleştirilmiştir. Bu defa eser Hacıbeyli'nin doğumunun 130 yılı dolayısı ile gündeme gelir. Kültür ve Turizm Bakanlığı Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, TÜRKSOY, Azerbaycan Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın ortak çalışması [9] ile Azerbaycan'ın Ankara Büyükelçisi Faik Bağirov ve Sanat Yönetmeni Neimetzade'nin konunun üzerinde durması sonucu "Köroğlu Operası" Mersin Devlet Opera ve Balesinin (MDOB) repertuarına girer. 9 Ocak 2016 tarihinde prömiyeri gerçekleşen temsil Mersin seyircilerini efsunlar.

SONUÇ

Neimetzade'nin TÜRKSOY'un desteğini alarak "Üzeyir Hacıbeyli'nin Doğumunun 125'inci yild n m  Anısına..." gerçekleştirdiği "Köroğlu Projesi" Türk Dünyasında büyük yankı bulur. Bu sayede Türk kahramanlık destanı "Köroğlu" Hacıbeyli'nin görkemli "Grand Operası" ile gündeme gelir. Türkiye, Kazakistan, Azerbaycan, Başkurdistan (R.F.) ve Tataristan'dan (R.F.) olmak üzere altı farklı Türk devletinden gelen seçkin sanatçıları aynı sahnede birleştirir.

Neimetzade'nin operaya getirdiği yeni reji anlayışı Türk kültürü ve örf adetlerine yeni bir soluk getirir. Böylece, opera sanatında Türk Dili uzmanı Gaspıralı'nın "fikirde, dilde ve işte birlik" düşüncesi gerçekleşmiş olur. Türk kültürü uluslararası platforma taşınır.

Meşhur sanat adamı Neimetzade'nin TÜRKSOY'un desteği ile gerçekleştirdiği asırlar boyu hatırlanacak çeşitli ilkleri bünyesinde toplayan "Köroğlu Projesi"nin bu büyük başarısı Türk Dünyasında sanat alanında bu tür çalışmalara ihtiyaç olduğunu gösterir. Operanın bu muhteşem g zelliikteki yorumu, bestecilere "Köroğlu" gibi Türk tarihinde ve kültüründe önemi olan "Dede Korkut", "Manas", "Oğuz" gibi destanlarımızın varlığını hatırlatır ve müzikte özellikle sahne sanatlarında nasıl yazılıp yorumlanabileceği ile ilgili bilgi verir. Türk Dünyasını sanatta birleştirecek yeni projelere zemin hazırlar.

KAYNAKÇA

1. Abbaslı, İbrahim-Abdulla Behlul. Koroğlu. B.: Lider Neşriyat, 2005, 552 s.
2. Abbasova E; Abdilzade F; Adıgözelov V, Anar, Aslanov M, Bağirov A; Elçin, Aleskerov S. Üzeyir Hacıbəyli Ansiklopediası. B: Şarq-Qarb, 2007, 264 s.
3. Ağca Derya, Neimetzade Eflatun ile Röpörtaj. Ankara. 02.08.2019
4. Dorsay, Atilla “Koroğlu operası” // Cumhuriyet Gazetesi, s. 5 16 Haziran 1973
5. Karadavut, Zekeriya. “Koroğlu'nun Ortaya Çıkışı”. // Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları: 10 İlimi Eserler Dizisi: 2, Bışkek, 2002. s.161-176
6. Neimetzade. Altın Çağın İncisi Koroğlu. TÜRKSOY Uluslararası Türk Kültürü Teşkilatı, Ankara, 2011, 144 s.
7. Neimetzade Eflatun. Zirvelerden Zirvelere. / Yeni Azerbaycan Yardımlaşma ve Kültür Derneği Yayınları, 4, Ankara, 2014. 472 s.
8. Üzeyir Hacıbəyli. Biblioqrafiya. B.: 2009, 368 s. URL:<http://anl.az/down/u.hacibeyli.pdf> Erişim tarihi: 02.08.2018
9. Musiqi Dergisi. Üzeyir Hacıbəyli "Koroğlu Operası" prömiyeri Mersin'de... KONSER Haberi - 7 Ocak 2016 Perşembe - 02:19 URL:<http://www.musikidergisi.com/haber-4376-uzeyir-hacibeyli-koroglu-operasi-promiyeri-mersinde....html> Erişim tarihi: 02.07.2019

Дерья Агджа

Докторант БМА им. Уз.Гаджибейли

ОПЕРА «КЁРОГЛУ» УЗЕИРА ГАДЖИБЕЙЛИ НА МИРОВОЙ ОПЕРНОЙ АРЕНЕ

Резюме: Данное исследование посвящено рассмотрению истории разных постановок оперы «Кёроглу» (1937) известного азербайджанского композитора Узеира Гаджибейли. Сюжет оперы основан на эпосе Кёроглу, который является общекультурным наследием всего тюркского мира. Уделено особое внимание оперным постановкам под руководством народного артиста Азербайджана, известного режиссера, журналиста-писателя, профессора Эфлатуна Нейметзаде которые проводились в рамках специального проекта Тюрксоя (Международная организация тюркской культуры: А.Д) в 2009 году. В этом контексте инициатива Э.Нейметзаде и организационная работа упомянутого проекта TURKSOY рассматриваются путем анализа различных источников, как письменных, так и устных. Исследования показали, что проект постановки оперы Э.Нейметзаде «Кёроглу» в тюркоязычных странах, подготовленный в период с 1995 по 2002 год, является первой попыткой объединения в области оперного искусства с участием мастеров турецкого искусства. При поддержке Фонда содействия Турции этот оперный проект Тюрксоя был осуществлен в шести различных тюркских странах – в Кыргызстане, Казахстане, Азербайджане, Башкортостане (Российская Федерация) и Татарстане (Российская Федерация), с участием 250 выдающихся артистов всех этих стран, которые также внесли свой вклад в этот проект. Несмотря на экстремальные погодные условия, после долгих репетиций, которые продолжались 45 дней и ночей, премьера состоялась на сцене оперного театра Бишкека 8-9 сентября 2009 года. Далее «Кёроглу» был успешно исполнен 12 сентября в Алматы, 15 сентября в Анкаре и 18 сентября в Баку. Таким образом, реализовалась идея единства мысли и языка эксперта по турецкому языку Ис-

маила Гаспирали. А ведущая концепция привнесенное в оперу Э.Нейметзаде, дает новое дыхание, и возможность нового подхода к тюркской культуре, обычаям и традициям. В результате «Проект Кёроглу» вывел оперу У.Гаджибейли на мировую сцену. В работе подчёркивается, что данное начинание является первым опытом в создании подобных проектов в будущем, которые столь необходимы для всего тюркского мира.

Ключевые слова: Кёроглу, Узеир Гаджибейли, Эфлатун Нейметзаде, Тюрксой, опера

Derya Agja

Doctoral student BMA after named Uz.Hajibeyli

UZEYIR HAJIBEYLI'S "KOROGLU" OPERA IS ON THE WORLD STAGE

Abstract: *This study investigates "Koroglu" opera (1937) of the famous composer Uzeyir Hajibeyli based upon the Koroglu epic, which is the common cultural heritage of the Turkic world have been performed in opera houses of different countries under the coordination and leadership of Prof. Dr. Eflatun Neimetzade, the People's Artist of Azerbaijan, famous director, journalist-writer within the scope of Türksoy's special project, in 2009. In this context, the initiative of E.Neimetzade and the said project's organization by Türksoy are addressed by reviewing the printed materials and through interviews. E.Neimetzade's "Koroglu" project, which was prepared between 1995 and 2002, is the first in the field of opera art to realize the participation of the Turkic world. With some support of the Turkish government, Türksoy's Köroğlu opera project have been performed in Kyrgyzstan, Kazakhstan, Azerbaijan, Bashkortostan (Russia) and Tatarstan (Russia) and 250 distinguished artists of all these countries have also contributed to the said project. The "Koroglu" was performed successfully on September 8-9, 2009 in Bishkek, September 12 in Almaty, September 15 in Ankara and September 18 in Baku. It reflects the union of the Turkish World in culture, art and language. E.Neimetzade's approach to opera brings a new breath to Turkic culture and customs. As a result, "Koroglu Project" enabled U.Hajibeyli's same name opera to be performed in those countries. It refreshed the common cultural consciousness among cultural and artistic quarters of these countries. It is a significant experience as well as another source of inspiration for similar projects in the future. This project also paves the way for the prospective projects badly needed by the Turkic World.*

Keywords: *Köroğlu, Uzeyir Hajibeyli, Eflatun Neimetzade, Türksoy, opera*

Rəyçilər: sənətşünaslıq üzrə elmlər doktoru, professor Ülkər Əliyeva
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Fəxrəddin Baxşəliyev